

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Павх Степанія Петрівна

УДК 372.86:371.4.(477)

Національне виховання учнів гімназії
в процесі трудового навчання

13.00.02 - теорія та методика трудового навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Сидоренко Віктор Костянтинович Національний педагогічний університет, прфесор кафедри трудового навчання та креслення

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор Вихрущ Анатолій Володимирович, Тернопільський експериментальний інститут педагогічної освіти, проректор з наукової роботи

Кандидат педагогічних наук Денисенко Людмила Іванівна Інститут педагогіки АПН України, науковий співробітник лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості

Провідна установа – Херсонський державний педагогічний університет, кафедра трудового навчання і профорієнтації, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України, м. Херсон

Захист дисертації відбудеться 11 травня 1999 р. о 14-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.05 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (252601, Київ, вул.Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, Київ, вул.Пирогова, 9)

Автореферат розісланий 9 квітня 1999 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
В.М.Назаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми

Утвердження і зміцнення Української держави ставить перед педагогічною наукою надзвичайно важливе і невідкладне завдання — виховання громадянина-патріота. Тому сучасна педагогічна наука повинна створити таку систему виховання, яка б забезпечувала формування у підростаючого покоління національної свідомості.

Теоретичні засади національного виховання закладено у дослідженнях українських вчених-психологів М.Боришевського, Г.Ващенка, Д.Віконської, Д.Донцова, О.Кульчицького, Ю.Липи, В.Москальця, Ю.Римаренка, І.Сікорського, Б.Цимбалюка, Д.Чижевського, М.Шлемкевича, В.Яніва, Я.Яреми та інших. У їх працях глибоко відображена українська національна ідея, духовність, демократичні засади навчання і виховання, гуманістичні цінності.

На важливість національного спрямування виховання молоді вказували прогресивні діячі України Б.Грінченко, М.Грушевський, Д.Донцов, М.Драгоманов, І.Огієнко, Г.Сковорода, С.Русова та інші.

Дослідженню проблеми національного виховання присвятили свої праці багато педагогів сьогодення, серед яких — О.Вишневський, В.Довбищенко, П.Дроб'язко, Р.Захарченко, П.Ігнатенко, В.Каюков, В.Кузь, І.Мартинюк, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, Б.Ступарик, Є.Сявавко, Д.Тхоржевський та інші. Вони обґрунтовують, що основою національного виховання є історико-культурна спадщина українського народу.

Проблема впливу культурної спадщини, а саме народного мистецтва на свідомість особистості була предметом уваги О.Данченко, Д.Джоли, І.Зязюна, В.Лосюка, В.Мазепи, Л.Оршанського, М.Стрункої, Д.Фіголя та інших.

У Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, відповідно до Державного стандарту загальноосвітньої середньої освіти в Україні (Освітня галузь “Технології”), академіком АПН України Дмитром Тхоржевським започатковано наукову школу з проблеми національного виховання учнів у процесі трудового навчання, студентів педагогічних вузів, а також вчителів трудового навчання. Окремі педагогічні аспекти національного виховання на уроках трудового навчання в умовах традиційних загальноосвітніх шкіл були розглянуті у дисертаційних дослідженнях Т.Кравченко, О.Лихолат, В.Мусієнка, В.Рака, Т.Тхоржевської, С.Чебоненка.

Предмет “Трудове навчання” знайомить учнів із мистецтвом як складовою оточуючого середовища і на цій основі впливає на їх світогляд.

Формування світогляду на уроках трудового навчання здійснюється різними методами і засобами. У нашому дослідженні особливе значення надається засобам декоративно-прикладного мистецтва, яке є невід’ємною складовою народного мистецтва. Воно пов’язане з побутом, повсякденною працею, має надзвичайно великий вплив на формування духовного світу особистості.

Виховне значення творів декоративно-прикладного мистецтва визначається тим, що вони оптимізують зв’язок людини з предметним середовищем, яке впливає на їх характер і смаки. Такі види декоративно-прикладного мистецтва як художня вишивка, бісерне рукоділля, вузликове плетіння, в’язання гачком і спицями є традиційними видами ужиткового мистецтва українців, що не вимагають складного технологічного обладнання чи матеріального забезпечення, але мають високу художню цінність. Майстерно виконані вироби несуть в собі могутній потенціал духовності, благотворно впливають на почуття і образну уяву дітей, спонукають їх до поєднання красивого і корисного в практичній діяльності. Отже, декоративно-прикладне мистецтво має великі можливості для виховання молоді, але його виховний потенціал, як засвідчив аналіз шкільних програм, підручників та вивчення методичних джерел, використовується недостатньо. По-перше, через слабку теоретичну дослідженість національного виховання учнівської молоді засобами

декоративно-прикладного мистецтва; по-друге, — відсутність методичних розробок для практичного використання їх навчальними загальноосвітніми закладами. Саме ці обставини і зумовили вибір теми дисертаційної роботи “Національне виховання учнів гімназії в процесі трудового навчання”.

Гімназії — навчально-виховні заклади нового типу II-III ступенів (1-7 гімназійні класи відповідають 5-11 класам загальноосвітньої школи) створені для пошуку, навчання, розвитку та виховання обдарованих і талановитих дітей. Ці заклади освіти доповнюють масову загальноосвітню школу за змістом, методами і формами навчання.

Основним напрямком роботи над змістом освіти в гімназії є визначення базового і варіативного компонентів з урахуванням можливостей і потреб обдарованих і здібних дітей

У варіативному компоненті пропонується великий вибір факультативів та спецкурсів, які є обов’язковими. Значно ширше впроваджується урізноманітнення методів і форм навчання й виховання обдарованих дітей, застосовується самостійна робота учнів за індивідуальними навчальними планами, розширення кола питань, що вивчаються, прискорене та інтенсивне навчання, тощо.

Цілком очевидно, що гімназія, як навчально-виховний заклад нового типу, має свої особливості порівняно з загальноосвітніми школами у національному вихованні. Це, насамперед, зумовлено специфікою виховання обдарованих і здібних дітей. Обдаровані діти вирізняються хорошою пам’яттю, логічним мисленням, допитливістю. Тому залучення таких дітей до духовної і матеріальної культури через призму національних та загальнолюдських цінностей дають змогу формувати в дитини почуття громадянськості, національної та особистої гідності.

Розпочинаючи науково-методичний пошук, ми визначили об’єкт, предмет, мету та основні завдання дисертаційного дослідження.

Об’єкт дослідження — національне виховання учнів у процесі трудового навчання.

Предмет дослідження — зміст та методика національного виховання учнів гімназії у процесі обслуговуючої праці.

Мета дослідження — визначити та обґрунтувати зміст та методику національного виховання учнів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Гіпотеза дослідження. Національне виховання учнів гімназії у процесі трудового навчання буде результативним якщо:

— зміст навчання спрямувати на прилучення учнів до духовних і матеріальних здобутків українського народу, враховуючи національний емпіричний досвід виховання підростаючого покоління;

— поглибити в учнів інтерес до декоративно-прикладного мистецтва за допомогою проведення нестандартних уроків;

— забезпечити наступність виховної роботи на уроках обслуговуючої праці та в позаурочний час, спрямовуючи її на вивчення декоративно-прикладного мистецтва.

Реалізація поставленої мети та доведення гіпотези дослідження передбачають розв’язання таких **завдань**:

— проаналізувати теоретичні і методичні засади національного виховання учнівської молоді;

— визначити мету, завдання і специфіку національного виховання учнів у процесі трудового навчання в умовах гімназії;

— обґрунтувати та здійснити відбір навчального матеріалу, що забезпечує умови для національного виховання гімназистів;

— розробити та експериментально перевірити методику національного виховання учнів в процесі трудового навчання.

Методологічною основою дослідження є: базисні положення теорії пізнання; психолого-педагогічні теорії щодо ролі трудової діяльності у формуванні та розвитку особистості; концепції видатних діячів педагогічної науки щодо шляхів формування

національної самосвідомості підростаючого покоління; основні положення про реформування навчального процесу у загальноосвітніх школах, викладені у Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття”. У дисертації критично використано теоретичні і методичні розробки, а також праці етнографів, фольклористів, літераторів, діячів культури.

Експериментальна робота проводилась в Українській гімназії ім. І.Франка та загальноосвітніх школах № № 4, 7, 23 м. Тернополя, №11 м. Луцька та №3 м. Вишневе Київської області.

Основна експериментальна база — Українська гімназія ім. І.Франка м. Тернополя, яка забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загально-культурну підготовку обдарованих та здібних дітей. Гімназія створена на базі середньої школи № 1 у вересні 1991 року як фізико-математична гімназія. Реорганізована у 1996 р. в Українську гімназію ім. І.Франка.

Дослідження проводились у декілька етапів.

На **першому етапі** (1993-1995 р.р.) здійснювалось теоретичне вивчення педагогічного досвіду, проводився аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем взаємозв’язку трудового і естетичного виховання засобами декоративно-прикладного мистецтва як складових національного виховання молоді, а також літератури з мистецтвознавства, народознавства, з питань української культури. Поряд з цим проводився відбір навчального матеріалу, засобів наочності для проведення занять з декоративно-прикладного мистецтва на уроках обслуговуючої праці і розроблялася методика проведення дослідження. На цій основі було сформульовано робочу гіпотезу, мету та завдання дослідження, а також розроблено перший варіант змісту навчального матеріалу з окремих видів декоративно-прикладного мистецтва на уроках обслуговуючої праці для учнів 1-3 класів гімназії.

На **другому етапі** (1995-1997 р.р.) було розпочато дослідно-експериментальну роботу в гімназії з метою перевірки доступності та уточнення змісту навчального матеріалу, а також результативності використання засобів формування національної самосвідомості в процесі трудового навчання. На основі отриманих результатів і зроблених висновків було здійснено доопрацювання змісту навчального матеріалу і вироблено його остаточний варіант.

На **третьому етапі** (1997-1999 р.р.) — проведено експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики національного виховання на уроках обслуговуючої праці та у позаурочний час в умовах української гімназії засобами декоративно-прикладного мистецтва. На цьому етапі проаналізовано, опрацьовано і узагальнено результати дослідження, сформульовано висновки, оформлено дисертаційну роботу, розроблено методичні рекомендації вчителям-практикам для проведення занять з декоративно-прикладного мистецтва і програму курсу “Прикраси інтер’єрного та одягового призначення”.

На всіх етапах дослідження застосовувались різноманітні **методи**, які взаємно доповнювали один одного: вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, аналіз підручників, навчальних посібників та навчально-програмних документів з трудового навчання і обслуговуючої праці, аналіз джерел з історії української культури, мистецтвознавства та народознавства; спостереження за ходом навчально-виховного процесу та всебічний аналіз його результатів. Упродовж цього часу вивчався стан практичної роботи у загальноосвітніх школах та закладах нового типу за даним напрямком, оскільки на цей час з’являлися експериментальні розробки з питань прилучення учнів до національної культури засобами окремих видів декоративно-прикладного мистецтва на уроках трудового навчання.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці можливостей національного виховання учнів в процесі обслуговуючої праці в умовах гімназії.

Теоретичне значення дослідження. Запропоновано комплексний підхід до виховного впливу на формування національної самосвідомості учнів, розроблено нетрадиційні форми проведення уроків, які дають можливість забезпечувати розвиток інтересу учнів до духовної і матеріальної культури рідного народу. Обґрунтовано показники розвитку національної вихованості та критерії їх оцінювання.

Практичне значення дослідження полягає у розробці змісту та методики національного виховання на уроках обслуговуючої праці і в позаурочний час, яка може бути використана також в середніх загальноосвітніх закладах різного типу. Розроблено програму та обґрунтовано методику проведення факультативного курсу “Прикраси інтер’єрного та одягового призначення”.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його вихідних позицій, застосуванням комплексу методів, адекватних меті та завданням дисертаційної роботи, репрезентативністю вибірки, кількісною обробкою та якісним аналізом результатів експерименту, апробацією і впровадженням їх у практику роботи навчально-виховної роботи закладів нового типу.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження апробовані в процесі застосування розроблених дисертанткою методичних матеріалів в умовах Української гімназії ім. І.Франка м. Тернополя, загальноосвітніх шкіл №№ 4, 7, 23 м. Тернополя. Найважливіші теоретичні положення і висновки доповідалися на конференціях і відображені у матеріалах міжвузівської науково-практичної конференції “Національна школа України: закономірності становлення і розвитку” (Тернопіль, 1996 р.), міжнародної науково-практичної конференції “Науково-теоретичні і методичні конструювання змісту професійної освіти” (Вінниця, 1998 р.), Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Українська система виховання: пошуки, проблеми” (Івано-Франківськ, 1998 р.), а також на щорічних (1995 — 1998 рр.) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу кафедри методики трудового навчання та креслення Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження. Результати дослідження оформлені у вигляді дисертації, яка складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (160 джерел), додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовані мета і гіпотеза дослідження, визначений об’єкт, предмет і завдання роботи, методи та етапи дослідження, розкрито методологічні та теоретичні основи, наукову новизну, дається оцінка практичного значення проведеного дисертаційного дослідження.

У першому розділі “Наукові основи національного виховання в процесі трудового навчання” аналізуються підходи та стан дослідження проблеми національного виховання учнів, розглядається місце навчально-виховних закладів нового типу як осередків національного виховання учнівської молоді, обґрунтовано зміст предмета “обслуговуюча праця” для 1-3 класів в умовах гімназії як засіб національного виховання учнів.

У другому розділі “Процес національного виховання учнів гімназії” розглядаються засоби і методичні прийоми формування національної свідомості на уроках трудового навчання та в позаурочний час, аналізуються результати експериментального дослідження та проводиться їх експериментальна перевірка.

У висновках узагальнюються результати дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Для успішного будівництва демократичної Української держави необхідно, щоб підростаючі покоління мали високу національну свідомість і самосвідомість, які є фундаментом для розвитку особистості, осмисленню змісту її життя і діяльності. Вони створюють умови для глибокого розуміння потреб, інтересів свого народу на всіх етапах його розвитку, сприяють глибокому осмисленню нею успіхів і невдач, визначенню цілей і завдань, реалізація яких спрямована на досягнення віковичних мрій, надій, сподівань рідного народу.

Наукові дослідження освітянських діячів і педагогів переконливо доводять, що дитина повинна перебувати під постійним впливом матеріальної і духовної культури свого народу. Насамперед вона повинна мати чітку відповідь на питання: хто я, якими були мої предки, до якого роду-племені вони належали, яка наша українська духовність, у чому зміст життя і яке покликання кожної людини — громадянина України. При цьому пробуджуються природні задатки кожного учня, стимулюється їхня пізнавальна діяльність, формуються суспільно-корисні цінності. Можна з впевненістю сказати, що саме такий шлях приводить до формування в учнів суспільно-корисних цінностей, прагнення стати чесними людьми, палкими патріотами, стійкими громадянами України.

У своєму дослідженні ми стоїмо на позиції, що мета національного виховання повинна полягати у плеканні підростаючих поколінь з глибоко національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами на традиціях культури, духовності українського народу, з використанням кращих досягнень інших народів.

Кожен конкретний народ через свою національну систему виховання органічно продовжує себе в дітях, генерує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя. Наповнення виховного процесу самобутнім змістом, засобами і методами виховної роботи, які виробилися в кожній нації на протязі всього історичного становлення і є невід'ємною частиною її духовної культури. Історія педагогіки засвідчує, що характер методів виховання залежить від стосунків у суспільстві і змінюється залежно від перемін у соціальній сфері. Тому цілком природним і закономірним виступає наше прагнення відродити і переосмислити національну систему виховання на сучасному етапі розвитку і становлення нашої держави.

В дисертації на основі аналізу чисельних літературних джерел показано, що система національного виховання в Україні має глибокі історичні передумови. Є переконливі історичні свідчення, що національний характер виховної роботи у минулому забезпечувався прилученням дітей з раннього віку через мову і культуру до духовного життя українців, вихованням у сім'ї і школі на народних традиціях.

В умовах сьогодення вирішення проблеми виховання національно свідомого молодого покоління держави забезпечується не тільки в умовах традиційних закладів освіти, а й у навчальних закладах нового типу — гімназіях, колежах, школах-комплексах, сімейних та авторських школах.

У дисертації показано, що проблема формування змісту освіти у закладах нового типу пов'язана із розвитком української національної школи. І це закономірно. Без побудови закладу освіти на національній основі вирішити завдання духовного та інтелектуального відродження нації, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень — неможливо. Тут ми маємо на увазі виховання патріотизму на основі вивчення історії та культури української нації, спрямованого на формування у молодого покоління стійкого почуття відповідальності за результати своєї діяльності, праці, власний дім, сім'ю, за своє оточення, за свій народ, за свою Батьківщину.

Наше дослідження проведено на базі Української гімназії ім. І.Франка м. Тернополя, яка є навчальним закладом нового типу і покликана вирішувати вказану проблему. У дисертації на прикладі гімназії показано, що у навчально-виховних закладах нового типу

провідною ідеєю їх діяльності є особистісний аспект змісту та технологій навчання і виховання, прагнення до розвитку природних позитивних нахилів, здібностей і обдарованості, творчого мислення, потреби і вміння самовдосконалюватися; формування громадянської позиції, виховання почуття власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії кожного учня.

У виховній роботі гімназії домінує ідея національного виховання орієнтована на формування рис національно-свідомої, високоосвіченої, здатної до саморозвитку та самовиховання особистості, становлення якої відбувається у процесі оволодіння історико-культурною, духовною спадщиною свого народу, усвідомлення своєї приналежності до українського суспільства, кристалізації громадянської позиції. У дисертації показано, що у вирішенні цього може прислужитися народне декоративно-прикладне мистецтво. Завдяки мистецтву здійснюється зв'язок поколінь, передається універсальний суспільно-вагомий досвід. Мистецтво розвиває в людині здатність проявити себе в різних сферах життєдіяльності, бо виконує функцію гармонізації розуму і почуттів. Мистецькі твори мобілізують усі духовні ресурси особистості і викликають у неї духовний резонанс, що впливає на культурно-творчу діяльність людини.

При визначенні змісту теоретичної і практичної підготовки учнів в процесі занять декоративно-прикладним мистецтвом ми спиралися на викладені в фаховій літературі підходи визначення критеріїв добору навчального матеріалу для спеціальних предметів. Такими критеріями є: відповідність навчального матеріалу основним видам декоративно-прикладного мистецтва; забезпечення статево-рольової та професійної спрямованості у змісті навчання; відповідність навчального матеріалу психологічним особливостям його засвоєння; посиленість навчального матеріалу, який відповідає навчально-пізнавальним можливостям учнів 1-3 гімназійних класів; спрямованість навчального матеріалу на формування етичних, естетичних та практичних якостей; відображення у навчальному матеріалі характерних особливостей трудових традицій українського народу; відповідність навчального матеріалу основним методам організації та проведення уроків трудового навчання.

На підставі цих критеріїв був здійснений аналіз видів декоративно-прикладного мистецтва і визначений перелік знань і вмінь, що визначають зміст спеціальної підготовки. Знання, вміння та навички, що визначають зміст практичного навчання декоративно-прикладному мистецтву знаходяться в певних взаємозв'язках та взаємодіях між собою. Це визначає необхідність здійснення систематизації та структурування навчального матеріалу.

При систематизації та структуруванні навчального матеріалу ми спиралися на такі педагогічні принципи: предметні та міжпредметні підходи; принцип деталізації навчальних елементів; принцип оптимізації; особистісний підхід.

Щоб найкраще здійснювати виховання громадянина незалежної демократичної України, у дисертації обґрунтовано доцільність керуватися такими педагогічними і методичними принципами: принцип системності; науковості у вихованні громадянськості; історизму; народності; зв'язку виховання громадянськості з життям; врахування вікових, національних та індивідуальних особливостей учнів; дослідження і творчості.

Врахування цих педагогічних і методичних принципів допомагає вихователю і вчителю більш ефективно виховувати сучасного громадянина суверенної демократичної України, здатного свідомо працювати для її розвитку і процвітання, для максимального задоволення своїх матеріальних і духовних потреб.

Визначаючи зміст, методи, та педагогічні прийоми формування національної самосвідомості, ми опирались на пізнавальну активність учнів та інтерес до вивчення історії та культури своєї нації.

Оскільки на уроках праці учні опановують переважно практичні вміння та навички, що стосуються народного декоративно-прикладного мистецтва, роботу ми будували таким

чином, що теоретичний матеріал, який може сприяти вихованню національної самосвідомості головним чином, вивчався вдома, на різноманітних виховних заходах гімназії, а також факультативному занятті “Прикраси одягового та інтер’єрного призначення”. Спостереження та експериментальна робота показали, що використання нами варіанту навчальної програми сприяли значному зростанню інтересу учнів до занять декоративно-прикладним мистецтвом та формуванню національної самосвідомості. Це підтверджується не лише суб’єктивними спостереженнями та анкетуванням, результати яких наведено у дисертації, але й об’єктивними даними про участь гімназистів у постійно діючій гімназійній виставці, конкурсах дитячих творчих робіт різних рівнів, загальногімназійних виховних заходах народознавчого характеру, роботі факультативу “Прикраси інтер’єрного та одягового призначення” та самостійній роботі. Як показало опитування, серед тих учнів, що навчаються за даним варіантом програми, майже 78 % у вільний від занять час займаються декоративно-прикладним мистецтвом у домашніх умовах, тоді як учні, які навчаються по програмі для загальноосвітніх шкіл, лише 32 %.

Оскільки виховне значення творів декоративно-прикладного мистецтва визначається тим, що вони оптимізують зв’язок людини з предметним середовищем, яке впливає на характер, звички, смаки людини, то у своєму дисертаційному дослідженні ми пропонуємо стан сформованості сприймання учнями декоративно-прикладного мистецтва оцінювати за такими рівнями: елементарний (пасивне сприймання прекрасного як елемента оточуючого середовища, неусвідомлене сприймання дійсності); включно-пасивний (утилітарно-корисний, або матеріальний — роботи народних умільців сприймаються на рівні утилітарно-прикладного використання); включно-активний (прагнення і бажання людини до самостійного виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва, практичне засвоєння художніх цінностей); художньо творчий рівень (людина створює художні цінності — справжні витвори мистецтва).

У процесі дослідження встановлено, що значно вищих результатів у вихованні учнів можна досягти шляхом залучення їх до декоративно-прикладного мистецтва на уроках обслуговуючої праці та в позаурочний час, використовуючи в повній мірі всі можливі методи і засоби навчання. До обраних нами засобів навчання було віднесено: інформаційні відомості про види декоративно-прикладного мистецтва України, їх історію, національні особливості; народознавчі відомості; краєзнавчий музей; тематичні виставки; зустрічі з народними майстрами декоративно-прикладного мистецтва; конкурси; олімпіади; фестивалі; спеціальна література.

У процесі дослідження нами було впроваджено в навчальний процес нестандартні уроки — урок-обґрунтування творчої залікової роботи, урок-захист творчої залікової роботи, постійну діючу змінну виставку дитячих робіт учнів гімназії та розроблено програму факультативу “Прикраси одягового та інтер’єрного призначення”.

Результати дослідження показали, що урок-обґрунтування є продуктивнішим за звичайне практичне заняття, а урок-захист ефективніший ніж підсумковий урок. Ці уроки підвищують рівень розумової працездатності учнів, зокрема, в запам’ятовуванні, осмисленні знань, застосуванні знань, вмінь і навичок у частково змінених і нових умовах.

Метою виставки творчих робіт є відображення становлення майстерності учнів в процесі навчання. Дослідження показали, що вона сприяє виробленню у дітей як певних вмінь та навичок, так і формуванню національної свідомості.

Діяльність факультативу “Прикраси одягового та інтер’єрного призначення” є органічним продовженням і дальшим розвитком тієї навчально-виховної роботи, яка проводиться на уроках обслуговуючої праці. Вона не дублює її ані за змістом, ані за формою та методами і ґрунтується на інтересі дітей до декоративно-прикладного мистецтва, що становить її педагогічну цінність. Робота факультативу сприяє поглибленню інтересу учнів гімназії до культурних та творчих надбань попередніх поколінь і бажанню розвивати та збагачувати їх.

Враховуючи те, що наше дослідження пов'язане із вивченням впливу декоративно-прикладного мистецтва на свідомість школярів, ми першочергову увагу приділяємо саме естетичним аспектам національно-культурного виховання. Керуючись чітким визначенням кінцевої мети занять декоративно-прикладним мистецтвом — виховання національно-свідомої особистості — яку вбачаємо в прилученні підлітків до національної культури, ми поставили за мету знайти підходи до розробки критеріїв становлення національно-культурного розвитку особистості. Ця проблема на сучасному етапі залишається ще малодослідженою, адже до проголошення України, як незалежної суверенної держави, естетичному розвитку і національному вихованню чинилися постійні перешкоди. Естетичне виховання набуло найбільшої занедбаності і практично було вилучено із системи освіти.

Проводячи дисертаційне дослідження, ми прийшли до висновку про те, що національна вихованість, яка є результатом національної самосвідомості, є сукупним виразом інтелектуального (міркувального), емотивного (емоційно-оцінного) та поведінково-діяльнісного (поведінкової готовності) компонентів (схема 1)

Схема 1

Керуючись розробленою структурою національної вихованості, нами розроблено критерії сформованості духовного світу особистості, які умовно поділено на дві групи.

До першої групи віднесено критерії, які допомагають визначити рівень теоретичних знань про духовний світ особистості:

- уміння дати визначення поняття, розуміння його суті;
- кількість понять, якими оперує учень під час аналізу духовного світу реальної людини, національного чи літературного героя, або суті конкретного явища.

До другої групи віднесено критерії, які допомагають визначити рівень практичного застосування знань:

- сприймання і розуміння учнем духовного світу іншої людини, вміння дати йому оцінку;
- наявність національного ідеалу;
- потреба самовдосконалення;
- бачення шляхів самовдосконалення.

Відповідно до цих критеріїв у дослідженні визначено три рівні національної самосвідомості учнів.

Високий рівень: учень вільно володіє понятійним апаратом; розуміє значення понять; добре володіє мовою з використанням народних прислів'їв та приказок; знає історію українського народу; має уявлення про духовну і матеріальну культуру українського народу; знає психічні особливості українського народу; усвідомлює місце і роль українського народу серед інших народів; глибоко сприймає і розуміє духовний світ конкретних людей, національних героїв, вміє оцінити його; має національний ідеал; має яскраво виражену потребу у самовдосконаленні, робить конкретні кроки в цьому напрямку; має бажання захищати інтереси держави і продовжувати національні та культурні традиції.

Середній рівень: учень володіє понятійним апаратом, проте коло понять обмежене; відчуває труднощі в розумінні окремих понять; посередньо володіє українською мовою, не користується прислів'ями та приказками, але має бажання спілкуватися українською мовою і вдосконалювати свої знання; поверхнево цікавиться історією українського народу; має поверхневе уявлення про духовну та матеріальну культуру українського народу; поверхнево розуміє психічні особливості українського народу; сприймає і розуміє духовний світ конкретних людей, національних героїв, вміє його оцінити; має національний ідеал; має потребу у самовдосконаленні, але над самовдосконаленням не працює; вагається щодо необхідності виконання свого громадянського і патріотичного обов'язку.

Низький рівень: учень слабо володіє понятійним апаратом; погано володіє українською мовою і не має бажання вдосконалювати свої знання; не проявляє інтересу до історії України; не цікавиться культурою українського народу; не виявляє інтересу до духовного світу національних героїв, конкретних людей, не може його оцінити; не має національного ідеалу; не має потреби у самовдосконаленні; на перше місце ставить матеріальне, хоча реальних шляхів досягнення матеріального добробуту вказати не може; не бачить потреби виконання громадського і патріотичного обов'язків.

Відповідно до критеріїв і рівнів сформованості духовного світу особистості у дисертації визначено показники рівня національної самосвідомості особистості за її ставленням до оточуючої дійсності: ставлення до громадянського обов'язку; ставлення до духовної та матеріальної культури; ставлення до інших людей; ставлення до себе.

В основу визначення ефективності виховного впливу введення національного компонента в систему уроків з обслуговуючої праці в 1-3 гімназійних класах було покладено спостереження, комплекс бесід та анкет, що дозволили провести детальний аналіз результатів дослідження. Маючи такий інструментарій для визначення рівнів сформованості національної самосвідомості учнів, ми могли об'єктивно оцінити і методом кореляції порівняти результати виховної роботи, яка проводилась з учнями за наслідками тестових випробовувань.

Визначення розподілу учнів за рівнями національної вихованості здійснювалися за тестами (сконструйованими за структурою М.Рокича). Результати проведеного тестування дали підстави стверджувати, що в учнів контрольних класів найбільш важливими цінними орієнтаціями є матеріальне забезпечення, розваги, кар'єризм тощо. В експериментальних класах підлітки на перше місце ставлять наявність вірних друзів, знання історії і культури рідного народу, мови, здоров'я, цікаву роботу тощо.

Аналізуючи ієрархію ціннісних орієнтацій ми виявили, що в учнів експериментальних класів переважають цінності пов'язані з духовним, культурним, історичним життям народу та загальнолюдськими моральними нормами. А у контрольних класах переважають цінності, пов'язані з особистим життям та матеріальним благополуччям.

Узагальнені результати експериментальної роботи показали такий розподіл учнів за рівнями прояву естетичних смаків (Таблиця 1):

Таблиця 1

КЛАСИ	Розподіл за рівнями		
	Низький	Середній	Високий
Експериментальні	7,2 %	21,4 %	71,4 %
Контрольні	15,8 %	36,7 %	48,2 %

Таким чином, наслідки анкетування переконують в тому, що запропонована методика формування національної самосвідомості є ефективною і позитивно впливає на всебічний розвиток особистості й утворення соціально-значимих мотивів майбутньої діяльності школярів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дисертаційного дослідження можна стверджувати:

1. У даний час в Україні активізувалася науково-педагогічна діяльність спрямована на дослідження проблеми національного виховання школярів.

2. У значній мірі забезпеченню належних умов розвитку та формування національно свідомих громадян своєї країни повинні стати навчально-виховні заклади нового типу — ліцеї, гімназії, коледжі тощо. Це забезпечується передусім завдяки специфічності організації та здійснення навчально-виховного процесу у даних закладах освіти.

3. Широкі можливості для національного виховання здійснюються на уроках трудового навчання при ознайомленні учнів з різними видами декоративно-прикладного мистецтва. Виховне значення виробів декоративно-прикладного мистецтва визначається тим, що вони оптимізують зв'язок людини з предметним середовищем, яке впливає на характер, звички і смаки людини. Прагнення учнів до оволодіння техніками декоративно-прикладного мистецтва повинно визначатися внутрішньою потребою кожного учня.

4. Доцільно виправданими засобами національного виховання на уроках обслуговуючої праці повинні бути: інформаційні відомості про види декоративно-прикладного мистецтва України, їх історію, національні особливості; народознавчі відомості; краєзнавчий музей; тематичні виставки; зустрічі з народними майстрами декоративно-прикладного мистецтва; конкурси; олімпіади; фестивалі; спеціальна література.

5. Результативність національного виховання школярів на уроках обслуговуючої праці повинні забезпечуватися відповідним структуруванням уроків, їх відповідним змістовим наповненням, вдалим поєднанням урочної і позаурочної роботи. Зміст занять повинен бути наповнений народознавчими відомостями.

Основні результати дослідження висвітлено у таких публікаціях автора.

1. Павх С.П. Прийоми вузликів плетіння технікою макраме // Трудова підготовка в закладах освіти. — 1997. — № 2 (5). — С. 22-27.

2. Павх С.П. Розвиток творчих здібностей на уроках трудового навчання // Освітнянин. — 1998. — № 2. — С. 33-34.

3. Павх С.П. Засоби і методичні прийоми формування національної самосвідомості гімназистів на уроках трудового навчання // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. № 1. — 1999. — С. 179-183.

4. Павх С.П. Залучення учнів до національної культури засобами декоративно-прикладного мистецтва // “Національна школа України: закономірності

становлення і розвитку”: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. — Тернопіль, 1996. — С. 97-99.

5. Павх С.П. Національне виховання на уроках трудового навчання //Науково-теоретичні і методичні конструювання змісту професійної освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Вінниця, травень 1998. — С. 101-107.

АНОТАЦІЯ

Павх С.П. Національне виховання учнів гімназії в процесі трудового навчання.

Дисертація у вигляді рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02 — теорія і методика трудового навчання, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

У дисертації досліджена проблема національного виховання учнів Української гімназії на уроках обслуговуючої праці. Автором проаналізовано специфіку національного виховання, виходячи з можливостей цих уроків в умовах Української гімназії як загальноосвітнього закладу нового типу. Запропоновано зміст та методику уроків обслуговуючої праці, в основу яких покладено традиційно жіночі види декоративно-прикладного мистецтва. Визначено критерії та показники національної вихованості учнів під впливом занять декоративно-прикладного мистецтва.

Ключові слова: *загальноосвітні заклади нового типу, обслуговуюча праця, духовність, національна самосвідомість, національна культура, декоративно-прикладне мистецтво.*

АННОТАЦИЯ

Павх С.П. Национальное воспитание учеников гимназии в процессе трудового обучения.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 — Теория и методика трудового обучения. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

В диссертации освещены основные проблемы национального воспитания в условиях становления независимой суверенной Украины. Константируется серьезная деформация духовного мира учащихся вследствие деструктивных влияний со стороны тоталитарного общества.

Исследована специфика национального воспитания, исходя из возможностей уроков обслуживающего труда в условиях общеобразовательного заведения нового типа — гимназии.

В работе предложен новый подход к воспитанию национального самосознания подростков, основу которого составляет органическое соединение учебно-воспитательных технологий с содержанием и спецификой предмета “обслуживающий труд”. Изложенная система воспитания позволяет научно-обосновано наполнять содержание предмета соответствующим учебным материалом и подбирать формы организации учебно-воспитательной работы на современном этапе становления национальной школы.

В диссертации исследованы способы и средства формирования национально-сознательной личности путем приобщения подростков к богатству национальной культуры в процессе занятий декоративно-прикладным искусством, в частности, традиционно женскими видами рукоделия — художественная вышивка, бисерное рукоделие, узорчатое плетение техникой макраме, вязание спицами и крючком на уроках обслуживающего труда и во внеурочное время.

Установлено, что занятия традиционными видами декоративно-прикладного искусства повышают учебно-воспитательные возможности предмета “обслуживающий труд”, содействуют национально-культурному развитию. Показано, что средствами декоративно-прикладного искусства, можно привить чувства любви и уважения к

народным традициям, обычаям и обрядам; интерес к истории и культуре украинского народа; потребность усовершенствовать свои знания и умения в дальнейшем творческом труде на благо независимой Украины, что и составляет национальную самосознательность личности.

Национальная самосознательность учеников определялась автором на основе целеустремленного наблюдения за их деятельностью на уроках, занятиях факультатива “Украшения для интерьера и одежды”, анализа самостоятельно выполненных практических творческих заданий, в процессе устных бесед с ними.

Обобщение экспериментальных материалов дали основания автору выделить три уровня проявления национального самосознания: высокий, средний, низкий и соответствующие критерии их оценки.

На основании анализа критериев и уровней сформированности национального самосознания в диссертации определены показатели уровня национального самосознания личности по ее отношению к окружающей действительности: отношение к гражданскому долгу; отношение к духовной и материальной культуре; отношение к людям; отношение к себе.

Ключевые слова: *общеобразовательные заведения нового типа, обслуживающий труд, духовность, национальное самосознание, национальная культура, декоративно-прикладное искусство.*

SUMMARY

Pavkh S.P. National education of gymnasium pupils at the lessons of labour training.

Thesis manuscript is presented for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences by speciality 13.00.02. — The theory and methodics of teaching of drawing. National Pedagogical University by M.P.Dragomanov, Kyiv, 1999.

The thesis contains the national education of pupils of Ukrainian gymnasium at the lessons of labour training. The author studies the specific character of national upbringing, which proceeds from possibilities of the lessons at the general education establishment of new type — Ukrainian gymnasium. It has been offered the subject and the methods of the labour training, where such traditional kinds of arts and crafts as crocheting, knitting, embroidering, plaiting were learned.

The criteria and indices of national upbringing at the lessons of labour training with the help of arts and crafts have been defined.

Key words: general education establishment of new type, labour training, spiritual, national self-awareness, national culture, arts and crafts.